

*Prostorske politike v avtoritarnih
in totalitarnih režimih: odprta
vprašanja in novi raziskovalni
pristopi, Ljubljana, 12. 4. 2022*

Ena od najpomembnejših značilnosti »kratkega 20. stoletja« je bil vzpon avtoritarnih in totalitarnih režimov. Čeprav so bile razlike med posameznimi avtoritarnimi in totalitarnimi državami velike, jih je povezovala dotlej nezamisljiva politizacija vseh vidikov javnega in tudi zasebnega življenja. V okviru tega procesa so se omenjeni režimi intenzivno posluževali (ideološko nabitih) posegov v prostor, npr. v obliki gradnje spomenikov, spodbujanja določenih arhitekturnih stilov, gradnje novih urbanih prostorov itd., kot sredstev za projiciranje moči, izražanje vrednot ali (pre)oblikovanja novega človeka. Dovolj je pomisliti le na številne gradbene projekte, ki sta jih izvedli (ali projektirali) nacistična Nemčija in Sovjetska zveza, za katere je značilna izjemna monumentalnost v kombinaciji s klasicistično arhitekturno estetiko. Vendar pa prostorske politike totalitarnih režimov še zdaleč niso bile izključno reakcionarne ali monolitne, saj so bile povezane tudi z novimi avantgardnimi oblikami arhitekture in urbanizma.

Prostorska politika avtoritarnih in totalitarnih režimov je že vzbudila veliko pozornosti mednarodnih humanističnih in družboslovnih ved, še posebej od osemdesetih let 20. stoletja dalje. Do porasta zanimanja za to področje je prišlo pod vplivom

sočasnega zasuka h kulturnozgodovinskim raziskavam. Ker zaseda prostorska politika kompleksno točko na presečišču politične moči, ideologije, kolektivnega spomina in oblikovanja identitete, ponuja edinstveno raziskovalno priložnost ne le kulturni zgodovini, temveč tudi interdisciplinarnemu raziskovanju. Znanstveniki so tako že obširno preučevali številne raziskovalne teme, povezane s področjem prostorskih politik, vendar ostaja večina obstoječih raziskav omejena na določen nacionalni okvir ali ideološko paradigmo. Tako obstajajo številne podrobne študije, ki se ukvarjajo npr. z zgodovino arhitekture in njeno funkcionalnostjo v nacistični Nemčiji, a le malo del, ki bi preučevala to tematiko v primerjalni in/ali transnacionalni perspektivi. Poleg tega lahko za preučevanje prostorske politike v avtoritarnih in totalitarnih režimih uspešno uporabimo številne (novejše) raziskovalne pristope, kot je npr. metodologija obmejnih študij.

Če lahko torej tudi v mednarodnem kontekstu ugotovimo, da se na tem področju odpirajo nove raziskovalne perspektive, to še toliko bolj velja za slovenski prostor, kjer omenjene raziskave šele v zadnjih letih (počasi) vstopajo v raziskovalni fokus. Kot primer tovrstnih raziskav v slovenskem prostoru lahko izpostavim podoktorski raziskovalni projekt *Fluidna krajina: arhitektura, identiteta in obmejni prostor v severnem Jadranu od 1943 do 1954*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, od oktobra 2021 pa ga izvajam na Študijskem centru za narodno spravo (SCNR). V okviru raziskovalnega projekta preučujem ideološko zaznamovane procese preoblikovanja kulturne krajine na področju severnega Jadrana v prelomnem času od 1943 do 1954, ko se je po kapitulaciji Kraljevine Italije odločala nadaljnja politična prihodnost regije. Kot del projektnih aktivnosti je bila 12. aprila 2022 v Ljubljani organizirana mednarodna znanstvena delavnica z naslovom *Prostorske politike v*

avtoritarnih in totalitarnih režimih: odprta vprašanja in novi raziskovalni pristopi. Delavnica je bila namenjena predstavitvi novih raziskovalnih perspektiv na tem področju, kar je po eni strani vodilo k poglobljanju raziskav v okviru postdoktorskega raziskovalnega projekta, po drugi strani pa tudi k širjenju poznavanja tovrstnih raziskav v slovenskem zgodovinopisnem prostoru. Končno je bila delavnica namenjena tudi spodbujanju mednarodnega znanstvenega dialoga in prenosu izkušenj med starejšimi in mlajšimi raziskovalci na tem področju. Skladno s tem se je delavnice udeležila mednarodna skupina raziskovalcev, ki se ukvarjajo s tozadevnimi raziskovalnimi vprašanji z različnih disciplinarnih in metodoloških zornih kotov, in sicer tako mlajši raziskovalci na začetku svoje poklicne poti kot tudi že uveljavljeni strokovnjaki. Spričo mednarodne zasedbe so udeleženci referate predstavili v angleškem jeziku, prav tako je v angleščini potekala tudi razprava.

Vsebinsko gledano so bili na delavnici predstavljeni referati, ki so se dotikali široko zastavljenih vidikov prostorske politike v totalitarnih in avtoritarnih režimih, od vloge (simbolno nabitih) prostorskih fenomenov pri oblikovanju kolektivnih identitet in vrednot ter pomenov, ki so jih ti režimi pripisovali (pre)oblikovanju prostora, do predstavitve konkretnih primerov prostorskih politik v posameznih nacionalnih in/ali ideoloških kontekstih. Posebna pozornost je bila namenjena tudi predstavitvi teoretskih izhodišč in metodoloških pristopov, pomembnih za preučevanje te tematike.

V okviru delavnice je svojo referate predstavilo 11 raziskovalcev, ki so bili razdeljeni v 3 tematske panele, delavnico pa je uvedel daljši programski nagovor dr. Boruta Klabjana iz Znanstveno-raziskovalnega središča Koper z naslovom *Space Oddity: Spatial Politics, Social Engagements and the Limits of the State*. Dr. Klabjan je poudaril nujnost kontekstualizacije raziskovanih prostorskih fenomenov, analizo njihovega nastanka in njihove

(spreminjajoče se) funkcionalnosti. Natančnejša zgodovinska analiza namreč pogosto pokaže, da je bila zgodovinska funkcionalnost številnih spomenikov in drugih na prvi pogled izrazito ideološko enopomenskih posegov v prostor mnogo kompleksnejša. Isto velja tudi za njihovo zgodovinsko genezo, ki pogosto ni bila zgolj rezultat državne politike, temveč je imelo pri njihovem nastanku aktivno vlogo tudi lokalno prebivalstvo, ki nasploh ni bilo zgolj pasiven prejemnik sporočil »od zgoraj«, temveč je v procesih (pre)oblikovanja prostora in njihovega opomenjanja pogosto tudi aktivno sodelovalo.

Programskemu nagovoru je sledil prvi tematski panel, ki je bil namenjen predstavitvi različnih raziskovalnih pristopov oz. predstavitvi različnih raziskovalnih področij, ki jih tovrstne raziskave lahko zajamejo. Martin Pekár z univerze v Košicah je predstavil raziskovalni model, s katerim so slovaški raziskovalci, združujoč zgodovinski in sociološki pristop, v okviru nedavnega raziskovalnega projekta konceptualizirali prostorsko politiko protofašistične slovaške države med letoma 1939 in 1945. Omenjeni raziskovalni pristop lahko plodno razširimo tudi na druge nacionalne in ideološke sisteme. Sam sem predstavil dosedanje ugotovitve prej omenjenega postdoktorskega raziskovalnega projekta *Fluidna krajina* in raziskovalni pristop, ki se ga poslužujem. Končno je v panelu Pavlina Bobič s SCNR predstavila politizacijo človeškega telesa po prvi svetovni vojni, ko je le-to postalo predmet ideološkega oz. kulturnega boja.

Drugi panel je bil posvečen prostorski politiki italijanskega fašizma in nemškega nacionalsocializma. Gosta z univerze v Innsbrucku, dr. Sophie Elaine Wolf in dr. Klaus Tragbar, sta se osredotočila na fašistično politiko preoblikovanja kulturne krajine na območju južnega dela nekdanje habsburške dežele Tirolske, ki si ga je Italija priključila po prvi svetovni vojni. Posegi na tem področju so bili obsežni, njihov cilj pa je bila

prostorska italijanizacija tega prej večinsko nemškega prostora, ki se je vklapljala v širši fašistični projekt italijanizacije tu živečega prebivalstva. V panelu je nastopil tudi Damjan Hančič s SCNR, ki je predstavil značilnosti arhitekturne politike nacistične Nemčije na območju okupirane Gorenjske med drugo svetovno vojno, in sicer na primeru Kamnika z okolico.

Zadnji panel je bil posvečen prostorski politiki v komunističnih oz. socialističnih državah. Petar Grubišić, doktorski študent na univerzi v belgijskem Gentu, je predstavil procese agrarne reforme in kolonizacije v Slavoniji in Vojvodini po drugi svetovni vojni, medtem ko se je Györgi Orsós, doktorand iz madžarskega Pécsa, posvetil gradnji novih urbanih prostorov in njihovi ideološki sporočilnosti v komunistični Madžarski. Sodobno temo je predstavila tudi dr. Jelka Piškurić s SCNR, ki je v svojem referatu obravnavala razvoj Ljubljane po drugi svetovni vojni. Delavnico je s predstavitvijo usode judovskega pokopališča v Rožni dolini v 20. stoletju zaključil Renato Podbersič.

Matic Batič